

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проаналізовано сучасний стан розвитку соціальної інфраструктури Закарпатської області. Наголошено на основних проблемах функціонування її складових, її роль у забезпеченні життєдіяльності населення.

Ключові слова: соціальна сфера, інфраструктура, освіта, медичні заклади, економічне реформування.

Сучасні процеси становлення ринкових відносин в Україні тісно переплітаються з необхідністю вирішення питань соціального розвитку, зокрема сільських територій, підвищенням ролі соціальних факторів у створення сприятливих умов життєдіяльності населення.

Соціальна інфраструктура є одним з найважливіших компонентів національного багатства і слугує мірилом рівня соціально-економічного розвитку території. Вона представляє собою матеріально-речові елементи – як умови для організації сімейно-побутової, трудової, навчально-наукової, культурно-освітньої діяльності людини тощо. Тобто, важливе значення об'єктів соціальної інфраструктури полягає у формування середовища для проживання і діяльності людей.

Питання формування соціального укладу, функціонування соціальної сфери села Закарпаття стали предметом розгляду наступних науковців: В.Гобела, І.Калачова, М.Лендел, М.Мацола, О.Мілашовська, П.Музика, О.Салівончик, А.Ягодка [5]. Однак, більшість з них стосуються вивчення проблем розвитку соціальної сфери в цілому українського села. Разом з тим, враховуючи значущість досліджуваних проблем, постійні зміни у соціально-економічному розвитку села, вони потребують подальшого наукового дослідження.

Метою статті є дослідження сучасного стану розвитку соціальної інфраструктури Закарпатської області.

В процесі досліджень і наукового обґрунтування політико-економічної сутності поняття «соціальна інфраструктура» науковці-дослідники поділяють її на соціально-побутову та соціально-культурну частини. Найбільш виразно її сутність розкрита в економічній енциклопедії: «Соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб у належних умовах життя. Соціально-культурна сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) та значною мірою фізичних властивостей індивіда, формування його як економічно активної особистості, що відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили» [4,с.705].

Рівень розвитку соціальної інфраструктури регіону недостатній і за більшістю об'єктів соціальної сфери далеко відстає від необхідних мінімальних норм. На сьогодні існує значний розрив між нормативними показниками і фактичним рівнем забезпеченості населення об'єктами соціальної сфери. За інтегральним рівнем розвитку функцій спеціалізованого культурно-побутового обслуговування області Карпатського регіону посідають майже останні місця серед інших областей України. Соціальна ситуація в регіоні має чітку

тенденцію до загострення, що є наслідком загальнонаціональної економічної кризи і прорахунків у соціальній політиці попередніх років. Але якщо ступінь матеріально-технічного розвитку соціальної сфери можна оцінювати з певним оптимізмом, то погіршення демографічної ситуації уже сьогодні викликає тривогу. Стрімко падає природний приріст населення: кожний п'ятий житель області - особа пенсійного віку. За останні роки кількість осіб пенсійного віку збільшилась у Закарпатській області на 1,8 %, а загальна численність її населення зменшилася - на 1,3 % [6,с.462].

Мають місце значні відмінності у забезпеченості населення окремими соціально-інфраструктурними підсистемами в розрізі окремих районів, міської та сільської місцевостей Закарпаття (табл.1).

Таблиця 1

Рівень забезпеченості населення Закарпаття за окремими видами соціальної інфраструктури (станом на кінець 2010 р.) [6,с.426,440,449,456,473,477]

Назва об'єктів	по області	міські поселення	сільські поселення
Житловий фонд тис. м ² заг. площі	28314	10031	18283
Загальної площі на одного жителя, м ²	22,6	21,6	23,2
Загальноосвітні школи, од.	693	86	667
Дитячі дошкільні установи, од.	532	145	387
Лікарні, од.	70	-	-
Театри, од.	4	4	-
Будинки культури, од.	474	36	438
Підприємства роздрібної торгівлі, од	333	-	-
Демонстратори фільмів, од.	35	12	23
Бібліотеки, од.	505	76	429

Мірилом дійсної турботи про людину є її рівень забезпеченості житлом. Без сумніву, досліджуваний регіон, розвиваючись за правилами, що їх запровадила і використовувала попередня влада СРСР, не може конкурувати з країнами Європи чи іншими розвинутими державами в галузі житлового забезпечення. В цілому на території районів Закарпаття житловий фонд становить близько 19 тис. м² загальної площі, що складає 67,8% від загального житлового фонду області. Якщо проаналізувати показники щільності населення та щільності житлового фонду то видно, що між ними існує певна залежність. В цілому в регіоні та окремих районах вона є майже однакова (коливається від 21 до 23 м² на особу). Безумовно це пов'язано з перевагою в районах сільських мешканців, які здебільшого забезпечені своїм житлом і не залежать від державного будівництва помешкань. Згідно статистичних показників більше 95% всього житлового фонду кожного з районів відносяться до приватного житлового фонду, який здебільшого зосереджений в сільській місцевості. Слід зауважити і те, що майже половина фонду міських поселень області зосереджена в обласному центрі. Динаміка житлового фонду області представлена в таблиці 2.

Динаміка житлового фонду Закарпатської області [6,с.426]

	2005	2007	2009	2010
Увесь житловий фонд	26387	27205	28018	28314
у середньому на одного жителя, м ²	21,2	21,9	22,4	22,6
Міський житловий фонд	9217	9491	9893	10031
у середньому на одного жителя, м ²	20,2	20,8	21,4	21,6
Сільський житловий фонд	17170	17714	18125	18283
у середньому на одного жителя, м ²	21,8	22,6	23,1	23,2

Дані таблиці свідчать, що за останні роки спостерігається певне зростання площі житлового фонду. Незважаючи на це, сьогодні дефіцит бюджету і фінансових ресурсів господарських органів, дестабілізуючі явища в економічному секторі зумовлюють серйозне загострення житлової проблеми, зокрема в міських поселеннях. Найбільш реальним є будівництво за власні кошти населення, яке в областях регіону не лише сприяє росту житлової забезпеченості, але вносить немало нових моментів у розвиток містобудування. На особливість індивідуальної забудови в населених пунктах Карпатського краю впливає значна проінформованість місцевих жителів про тенденції і шляхи вирішення житлової проблеми в сусідніх державах, а також етногеографічні чинники регіону.

Збільшення обсягів житлового будівництва власним коштом стримує низький рівень середньомісячної заробітної плати в області, що у 2009 р. була нижчою, ніж в середньому по Україні, на 18%. Порівняльну динаміку зростання заробітної плати в розрізі областей Карпатського регіону та України подано в таблиці 3.

Таблиця 3

Середньомісячна заробітна плата у 2007-2009 рр. [3,с.84]

Регіони України	2007	2008	2009
Україна	1351	1806	1906
Карпатський регіон	1126	1492	1595
у тому числі:			
Закарпатська	1091	1453	1562
Івано-Франківська	1180	1543	1627
Львівська	1183	1570	1667
Чернівецька	1051	1402	1523

Така ж тенденція спостерігається при порівнянні наявного та реального доходу, у розрахунку на одну особу. Наприклад, частка населення із середньодушовими грошовими доходами в місяць, нижчими прожиткового мінімуму у 2010 р. у всіх домогосподарствах Закарпатської області склала 28,7%, в т.ч. в міських поселеннях – 14,1%, а в сільській місцевості – 37,1% [6,с.386].

Однією з надзвичайно важливих складових соціальної інфраструктури є організація мережі медичного обслуговування населення. Саме від стану здоров'я залежить рівень трудової активності населення, його творча віддача. Організація мережі закладів медичного обслуговування населення в регіоні відбувалася в повоєнний період у більшості районів. В дорадянський час установи охорони здоров'я були майже відсутні, що відображалося на показниках смертності населення. На кінець XIX ст. смертність в Закарпатті

була чи не найвищою в Європі. На початку ХХ ст. в усіх Карпатських областях України нараховувалося лише 76 лікарень (переважно у містах). Перші позитивні зміни в організації мережі об'єктів охорони здоров'я відбулися в регіоні у середині 50-х рр., з початком будівництва окремих закладів охорони здоров'я в районах. Проте подальша переорієнтація державної політики в бік пріоритетного розвитку галузей важкої промисловості призвела до сповільнення, а згодом до зупинки процесу формування об'єктів інфраструктури в галузі охорони здоров'я (табл.4.).

Таблиця 4

Мережа та кадри закладів охорони здоров'я Закарпатської області [6,с.456]

	1990	1995	2000	2005	2010
Кількість лікарняних закладів, од	86	88	71	69	70
у них. ліжок	14805	13955	10762	10194	10047
Кількість амбулаторно-поліклінічних закладів	250	270	284	306	332
Кількість, осіб лікарів усіх спеціальностей	4941	5205	5183	5228	5230
середнього медичного персоналу	12964	13498	13143	12938	11469

Простеживши за динамікою таких показників як кількість лікарняних закладів та кількість лікарняних ліжок слід зауважити, що за період 1990 – 2010 рр. кількість лікарняних закладів зменшилася (70 у 2010 проти 86 у 1990 р.), відповідно зменшилася і кількість лікарняних ліжок на 10 тис. осіб постійного населення (з 117,6 одиниць до 80,7 одиниць), при цьому дещо зросла кількість лікарів (з 5205 у 1995 р. до 5230 у 2010 р.). Середня забезпеченість населення лікарями залишалася нижчою, ніж по Україні. В області 39,2 лікарів на 10 тис. населення у 1990 р. та 42,0 – у 2010 р., тоді як по Україні ці показники відповідно – 44,0 та 49,3 [6,с.456]. Стосовно забезпечення лікарнями та поліклінічно-амбулаторними закладами, можна зауважити, що одна лікарня припадає на 46, а амбулаторія - на 6 сільських поселень [3,с.85].

Слід відзначити, що гірські райони Закарпаття майже за всіма показниками охорони здоров'я значно відстають від середньообласних, а це при значно кращій демографічній ситуації порівняно з обласними показниками та більшості рівнинних районів. Крім того, більше половини лікарняно-профілактичних установ вимагає реконструкції та ремонтних робіт. Не менш напружена ситуація відзначається в регіоні з рівнем розвитку мережі амбулаторно-поліклінічних закладів, яких нараховується 293. Якщо взяти до уваги загальну кількість населення а регіоні (579 сільських поселень, в тому числі 307 сільських рад) та особливості розселення в гірських умовах стане зрозуміло, що така кількість амбулаторно-поліклінічних закладів дуже незначна.

Недостатнім залишається забезпеченість населення краю освітніми та культурними закладами. Так, рівень забезпеченості населених пунктів у сільській місцевості Карпатського регіону дитячими дошкільними закладами є досить низьким. У Закарпатській області він становить 56,8 %, для порівняння - в Івано-Франківській - 17 %, а у Львівській - 16 %. У середньому по Україні цей

показник становить 33 %. У регіоні один садочок припадає на чотири населені пункти. Краще ситуація в регіоні склалася із загальноосвітніми школами. Так одна школа припадає на 1,4 населений пункт, а в середньому рівень забезпеченості школами складає 72,3% [7,с.446,488]. Проте з усіх шкіл регіону, 30,6 % потребували капітального ремонту, а 2 % перебували в аварійному стані.

На початок 1995-1996 н.р. в області налічувалося 734 загальноосвітні школи, на початок 2010-2011 н.р. вже лише 708. Гірша ситуація із забезпечення дітей відповідного віку дошкільними навчальними закладами (табл.5).

Таблиця 5

Забезпеченість дошкільними навчальними закладами [6,с.449]

	1990	2000	2005	2009	2010
Кількість дошкільних навчальних закладів, од.	668	505	506	532	532
у міських поселеннях	236	147	147	147	145
у сільській місцевості	432	358	359	385	387
Кількість дітей у дошкільних навчальних закладах, тис.осіб	51,0	20,1	26,9	33,9	35,5
у міських поселеннях	28,4	12,6	13,9	17,0	17,6
у сільській місцевості	22,6	7,5	13,0	16,9	17,9

Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами, у % до кількості дітей відповідного віку складало у 1990 р. 43%, зокрема в містах 57, а в сільських поселеннях - 33, у 2010 р. відповідно – 56 та 34%. Якщо у 1990 р. у розрахунку на 100 місць у дитячих дошкільних закладах претендувало 80 осіб, то у 2010 р. вже 121 особа. Показники забезпеченості дитячими дошкільними закладами та школами є нижчими, ніж у середньому по державі. Закон України «Про дошкільну освіту», із змінами та поправками (ст. 3) зазначає, що держава: «забезпечує доступність і безоплатність дошкільної освіти в державних і комунальних дошкільних навчальних закладах у межах державних вимог до змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти та обов'язкову дошкільну освіту дітей старшого дошкільного віку» [1]. За такого рівня забезпечення населення дитячими дошкільними закладами неможливо забезпечити виконання згаданого вище закону, що свідчить про складність ситуації, яка склалася і необхідність її вирішення.

Неухильно зменшується число закладів культури клубного типу. Якщо у 1995 р. їх кількість становила 631 одиницю, то до 2010 р. вона зменшилася до 474. Кількість бібліотек продовж 1995-2009 рр. зменшилася з 767 до 505 одиниць, у містах з 138 до 76, у сільській місцевості відповідно з 587 до 429 [6,с.473].

Не менш напружена ситуація спостерігається в регіоні й за іншими видами соціально-інфраструктурного забезпечення. Так, проблемним є питання, що стосується водопостачання та водовідведення. Центральним водопроводом забезпечено незначну кількість поселень (38 поселень, з них: 11 міські, 13 селища міського типу, 14 сільські). Каналізацією забезпечені всі міста, 11 селищ міського типу (з 19) і лише 9 із 579 сільських поселень. Актуальним залишається забезпечення населення газом і водою. Нині газифіковано тільки природним та природним і зрідженим газом 10 з 11 міських поселень, 14 із 19 селищ міського типу та 368 з 579 сільських населених пунктів [6,с.434]. Результати свідчать, що майже половина всіх житлових будівель (квартир і

будинків) в сільській місцевості ще не газифіковано, населення вимушене використовувати інші енергетичні матеріали для обігріву своїх помешкань автономно.. Тож, рівень газифікації житлового фонду в регіоні недостатній, особливо в сільській місцевості, де переважає використання зрідженого газу, що створює певні незручності для населення.

При аналізі комунікаційної системи регіону спостерігається позитивна тенденція до зростання обсягів послуг зв'язку, підвищення ефективності діяльності відповідних підприємств. Щорічно збільшується ємність місцевої телефонної мережі за рахунок введення нових та модернізації діючих телефонних станцій.

Загальна кількість домашніх телефонів впродовж 1995 – 2010 рр. в містах зросла на 25,9% (з 64222 до 86630 одиниць), в сільській місцевості відповідно на 66,3% (з 26610 до 78761 одиниць). Враховуючи те, що кількість сільських мешканців набагато більша ніж міських показник збільшення кількості основних телефонів у сільській місцевості є недостатнім (міське населення – 37,1% від загальної кількості, сільське відповідно – 62,9%) [6]. Слід зауважити, що вирішенню проблеми телефонізації як у містах регіону, так і в сільській місцевості сприяє розвиток стільникового (мобільного) телефонного зв'язку.

Значні зміни відбулися і у мережі радіоточок звукового проводового мовлення в регіоні. За останні роки населення відмовляється оплачувати такі послуги, натомість надає перевагу радіотрансляції ультрахвильового діапазону. Широкого поширення набуває супутникове телебачення. В результаті дії таких тенденцій кількість радіоточок звукового проводового мовлення скоротилася. Збільшився загальний обсяг годин теле- та радіомовлення. В цілому у 2010 р. в порівнянні з 2000 р. на 82,6% теле - та на 85,2% радіомовлення [6,с.482].

Важливе значення для будь-якого регіону, а особливо для прикордонного має забезпеченість належною транспортною інфраструктурою, зокрема, шляхами сполучення. Довжина шляхів сполучення в області впродовж останніх років не зростає (табл.6).

Таблиця 6

Довжина шляхів сполучення в Закарпатській області [6,с.191]

	1990	2000	2005	2010
Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування, км	639	624	610	606
Довжина автомобільних доріг загального користування, км.	3,5	3,5	3,3	3,3
з них з твердим покриттям	3,4	3,4	3,3	3,3

Тож, основним завданням у сфері забезпечення населення шляхами сполучення є навіть не будівництво нових шляхів, а в першу чергу збереження вже існуючих.

На основі вище викладеного можна зробити висновок про те, що рівень сформованості елементів соціальної інфраструктури області носить в більшості регресивний характер. Соціальна інфраструктурна мережа застаріла і не відповідає потребам населення. Не слід забувати і те, що рівень розвитку соціальної інфраструктури, як правило, визначає рівень виробництва, господарювання та якісний спосіб життя населення. За умови економічної

кризи та політичної нестабільності в державі не забезпечується розширення та реконструкція складових соціальної інфраструктури. Проте, облаштування будь-якої території закладами освіти, медичної сфери, культурними об'єктами та об'єктами житлового фонду – це збереження, стабілізація та відтворення національного багатства держави, тобто його населення. До того ж, у «Концепції сталого розвитку населених пунктів» зазначено, що «удосконалення соціальної інфраструктури є одним з основних напрямів державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів. Сталий розвиток населених пунктів - це соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів, технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини» [2].

Однак, територія Карпатського регіону України є носієм поки що ще позитивних тенденцій природного руху населення та трудового потенціалу, стає очевидним, що відставання в розвитку соціальної інфраструктури негативно позначиться не лише на параметрах суспільно-економічних перетворень, але і на збереженні генофонду української нації.

Література

1. Закон України «Про дошкільну освіту» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 49. – Ст. 259.
2. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів». - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1359-14>
3. Гобела В.В. Огляд економічних, соціальних та екологічних загроз Карпатського регіону/ В.В.Гобела// Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.13. – С. 82-87.
4. Економічна енциклопедія. У 3-х т.: Т.1./ Редколегія С.В.Мочерний, відповідальний редактор та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – С. 705.
5. Калачова І.В. Моніторинг соціальної сфери села як інформаційна база для розробки програм розвитку сільських територій/ І.В.Калачова// Вісник Прикарпатського університету. Серія «Економіка». - Випуск 11. – 2009. – С.139-143; Мацола М.М. Сучасні особливості рівня соціальної інфраструктури в сільській місцевості Карпатського регіону/ М.М.Мацола// Вісник Прикарпатського університету. Серія «Економіка». - Випуск 8. – 2008. – С. 150 – 153; Мілашовська О.І. Особливості розвитку інфраструктури в прикордонних областях та шляхи її вдосконалення/ О.І.Мілашовська //Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. - № 3. – С. 280-286; Музика П.М. Становлення та розвиток соціальної сфери села в нових умовах господарювання/ П.М.Музика // Економіка АПК. – 2008. - № 5. – С. 90-97; Салівончик О. Розвиток соціальної інфраструктури регіону/ О.Салівончик // Вісник Луцького державного університету. – 2010. - № 4. – С. 214-219; Ягодка А.Г. Соціальна інфраструктура і політика/ А.Г.Ягодка. – К.: КНЕУ, 2007. – 212 с.
6. Статистичний щорічник Закарпаття. 2010. – Ужгород, 2011. – 543 с.
7. Статистичний щорічник України за 2010 р. – К., Держкомітет статистики України, 2011. – 547 с.

Жулканич Н.М. Современное состояние развития социальной инфраструктуры Закарпатской области.

Проанализировано современное состояние развития социальной инфраструктуры Закарпатской области. Отмечено основные проблемы функционирования ее составляющих, ее роль в обеспечении жизнедеятельности населения.

Ключевые слова: *социальная сфера, инфраструктура, образование, медицинские учреждения, экономическое реформирование.*

Zhulkanych N.M. The current state of social infrastructure Transcarpathia.

The article analyzes the current state of social infrastructure in the Transcarpathian region. Emphasize on the basic problems of functioning of its components, its role in the life of the population.

Keywords: *social sector, infrastructure, education, medical institutions, economic reform.*

Жулканич Неля Михайлівна – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Ужгородського національного університету.

Рецензент: **Євдокимов М.О.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
03.02.2012